

ȚESĂTURI ȘI PODOABE ÎN IMPERIUL ROMAN – ÎN SLUJBA FRUMUSEȚII, DAR ȘI A PROPAGANDEI / TAPESTRY AND ORNAMENTS IN THE ROMAN EMPIRE – SERVING BEAUTY, BUT ALSO PROPAGANDA

Ioana-Iulia OLARU

Lector univ. dr., Facultatea de Arte Vizuale și Design,
Universitatea G. Enescu, Iași
olaruioana2004@yahoo.com

Rezumat

Atât podoabele, cât și țesăturile antice romane au constituit mijloace propice pentru propaganda tipică. Tehnica și realizarea artistică, fără o preocupare deosebită pentru perfecțiunea detaliului, făceau bijuteriile purtătoare ale mesajului despre condiția socială a purtătorului lor. În plus, spre sfârșitul Antichității, și creștinismul își va pune acum amprenta asupra iconografiei podoabelor, la propaganda politică adăugându-se și cea a noii religii care tocmai apărea. Din păcate, în ceea ce privește celălalt domeniu al artelor decorative în discuție, cel al textilelor, avem de-a face cu o precaritate a descoperirilor, cele mai multe exemple datând din perioada antic-târzie, dar și în acest caz, al țesăturilor, fragmentele păstrate ne ajută să ne formăm o idee despre stadiul la care ajunsese această artă, precum și despre rolul propagandistic al acestor artefacte mai ales în răspândirea noii religii în formare, creștinismul. Oricum, ambele aceste tipuri de artefacte ne oferă o imagine despre nivelul tehnic la care ajunsese moda timpului, prezentarea lor din punctul de vedere cronologic punctând evoluția lor și a gustului timpului.

Cuvinte-cheie: *au repoussé, opus interrasile, aureus, intaglio, palmetos, copt, dionysiac*

Abstract

Both ornaments and Roman ancient tapestry were adequate means of typical propaganda. The technique and artistic achievement, without any special interest for the perfection of details, made jewelry carry the message of the social status of the owner. Moreover, towards the end of Antiquity, Christianity will also mark the iconography of ornaments, political propaganda being accompanied by the propaganda for the newly emerging religion. Unfortunately, regarding the other field of the debated ornamental arts, the one of clothing design, we are dealing with very few discoveries, most examples dating back to the late-ancient period, but also in the case of tapestries, the preserved fragments help us form an idea about the level of evolution of this art and also about the propagandistic role of these artifacts especially when we refer to the spreading of the new religion, Christianity. In all cases, both types of artifacts offer us an image about the technical level reached by fashion at that time, their chronological presentation underlines their evolution and the taste of that time.

Keywords: *au repoussé, opus interrasile, aureus, intaglio, palmetos, Coptic, Dionysian*

Poate în acest spațiu, al Imperiului Roman, și în acest timp, antic, mai mult ca oriunde și oricând, ar fi cel mai potrivit termenul *miniatural* (și nu *minor*) cu privire la acest domeniu, al artelor decorative, care se referă la ornamentarea obiectului mic. Mic, și nu *minor*, pentru că putem fi de acord mai greu cu faptul că acest domeniu nu ar fi fost unul de o importanță enormă mai ales în ceea ce privește scopul propagandistic (urmărit de toată arta în Imperiul Roman).

Artele ornamentale în Imperiu demonstrează două adevăruri de necontestat. În primul rând, faptul că romanii au înțeles și au aplicat aici, poate la fel de puternic ca în arhitectură (domeniu în

care ei au excelat), lecțiile învățate de la artiștii greci. Însă le-au dus mai departe, le-au adoptat dar le-au și adaptat gustului propriu pentru frumos, gustului unor soldați pentru care arta trebuia să fie în primul rând utilitară. Și aici ajungem la a doua caracteristică a acestui domeniu, al artelor decorative oficiale: utilitatea despre care vorbeam se traduce în cazul artelor decorative, prin interesul acordat lor ca mijloace de propagandă politică și apoi și religioasă. Artefactele acestea de mici dimensiuni și ușor de transportat reușeau să ajungă în toate colțurile Imperiului, mult mai repede decât o statuie, de exemplu, astfel încât rolul lor în răspândirea ideilor politice și religioase era mult mai puternic.

Între aceste tipuri de arte (printre care putem enumera și toreutica, și ceramica, și moneda sau manuscrisul), bijuteriile și țesăturile sunt două dintre cele mai atractive domenii, în care artisticul este urmărit din plin. Unde în altă parte mai evident poate fi interesul acordat esteticului, decât în aceste arte care mizează cel mai puternic pe impactul vizual? Astfel încât, cu atât mai mult în aceste două cazuri, propaganda găsea în podoabe și în țesături mijloacele cele mai propice de răspândire a noilor ideologii specifice momentului (politică sau religioasă).

Bijuteriile romane antice au fost un mijloc propice pentru propaganda tipică: tehnica și realizarea artistică, fără o preocupare deosebită pentru perfecțiunea detaliului, le făcea purtătoare ale mesajului despre condiția socială a purtătorului lor. Iar forma lor unitară, cu volume mari, precum și bogăția de pietre prețioase făceau ca impactul vizual să fie, într-adevăr, foarte percutant. Din păcate, până în zilele noastre, bijuterii romane au ajuns puține, comparativ cu cele grecești (poate și din cauza numărului lor redus în morminte, existând o prevedere limitativă) (Gramatopol 1991). Astfel încât o imagine completă asupra evoluției lor în timp este greu de obținut.

Pentru primul secol d.Hr., cele mai multe podoabe care ne-au parvenit sunt inelele, dar există și brățări, cercei, coliere. Acestea sunt caracterizate prin geometria formei: spirale, uneori chiar forme de șarpe stilizat (brățara de la Pompeii) (**il.1**, http://antiquesandthearts.com/Archives/2008/10-October/images//2008-10-28__11-21-29Image6.GIF). Acesta este un tip ornamental propriu romanilor, vizibil de la distanță, deosebit de afrontarea iraniană a figurinelor animaliere, care presupunea observarea atentă a decorației (Gramatopol 1991). Ori există semisfere goale în interior (brățările de la Boscoreale **il.2**, http://www.evergenius.com/Jewellery_files/image080.jpg), ori clopoței care sunau la urechile doamnelor, sub formă de cercei, sau figurine, ca Eros, Afrodita sau Victoria cu aripi, cu care se termină agrafele de păr (Morant 1970).

II.1

II.2

Forma este completată cu policromia și cu bogăția elenistică a decorației de factură orientală: colanul de la Pompeii este un lanț lat cu verigi lipite prin granule mari din aur, ornamentat cu mari perle și smaralde (**il.3**, http://www.vroma.org/images/mcmanus_images/emeraldpearl_necklace.jpg). Inele, prețioase de altfel (Avea dreptul să poarte inele din aur doar aristocrația senatorială și evestră) (Gowing 1995), sunt simple ca formă. În schimb, acestea sunt decorate cu geme tăiate în intaglio, de exemplu cel de sec. I d.Hr., din jasp (**il.4**, <http://edgarlowen.com/b5546.jpg>), cu portrete ori cu scene de influență elenistică. Ia naștere un stil în care se întâlnește direcția secolului anterior, cu tehnici bazate pe prelucrarea sârmei și a foi de aur, prin tăierea tablei și, din vremea Imperiului, prin tragerea prin orificii (Gramatopol 1991). Aceste tehnici sunt reflectate în descoperirea din Palestina, Eleutheropolis, exemple tipice fiind pandantivele cu glob la capăt. Această direcție anterioară se întâlnește cu o direcție în care predomină pietrele prețioase, ca în tezaurul din Sardinia, Su Pidaccio. Rezultă o combinație între foaia

de aur lucrată *au repoussé* și pietrele colorate: brățara de la Claudoverly, iar începând cu mijl. sec. al II-lea d.Hr. deja prima direcție se provincializează, iar influențele estice sunt tot mai puternice.

Din sec. al II-lea și al III-lea d.Hr. bijuteriile cele mai răspândite sunt cerceii și inelele. În ce privește cerceii, există tipul cu bară și pastă de sticlă colorată, specific sec. al II-lea d.Hr., și tipul pandantiv, exemplul fiind cel cu scut oval pe bară de aur, de care atarnă pietre prețioase – granate roșii – continuate cu alte pandantive: clopoței din foaie de aur.

Există o mare varietate de inele – sigilare, de logodnă, votive, cu otravă, pentru două sau pentru trei degete, sau inele pentru copii (Gramatopol 1991). O inovație a sfârșitului Antichității este folosirea monedelor de aur și la inele, de exemplu un inel cu un aureus cu bustul Faustinei, British Museum, dar și la coliere, ca cel din sec. al III-lea d.Hr., cu două aureus-uri ale lui Alexander Severus, 222-235 d.Hr., ale căror dimensiuni diferite implică existența altor aureus-uri și la brățări.

Medalioanele de aur primite în dar de la împărat erau purtate ca pandantive, distinse, chiar dacă apreciabile ca dimensiune: de exemplu un colier cu medalion, 400-450 d.Hr., de la Metropolitan Museum (**il.11**, <http://www.flickr.com/photos/mharsch/1372794115/in/photostream/>).

il.3

il.4

il.11

În sec. al IV-lea și al V-lea d.Hr., trebuie să menționăm o altă inovație a artei romane, care se va răspândi foarte mult în perioada Antichității Târzii și apoi și în cea bizantină. Este o inovație tehnică: apare *opus interrasile*, traforajul fin și expresiv al suprafeței bijuteriei – medalion, brățară, cercei, colier –, care se înviorează, nu mai presupune tridimensionalitate, dar oferă detalii la o privire de aproape. Deși impune prin mărime, care o face vizibilă din depărtare (chiar foaia este mai groasă decât cea folosită în general pentru tehnica *au repoussé*), pierde totuși din masivitate, cum este de exemplu – brățara din sec. al IV-lea d.Hr. de la British Museum, ori cea din același secol, din Siria, de la Antikemuseum de la Berlin, cu o scenă de vânatoare de iepuri și căprioare, și, respectiv, cu ornamente geometrice. Treptat, efectul artistic este sporit de folosirea pietrelor prețioase multicolore și a perlelor sau a motivelor grecești – rulouri, palmetos, delfini (influență orientală). De asemenea, se îmbogățesc tipurile de forme: lanțuri, cerceii atârnați, de influență alexandrină sau din Antiohia, ori catarama, curele, inele masive, datorită contactului cu popoarele migratoare.

În plus, și creștinismul își pune acum amprenta în iconografia bijuteriilor. Noua religie se va servi și de aceste obiecte pentru a se răspândi. Multe reprezentări de pe dipticuri, mozaicuri (dar nu numai), ne aduc la cunoștință tipuri de bijuterii paleocreștine. De remarcat fibula cu care se prindea veșmântul pe umăr: cea obișnuită, pentru funcționari, în formă de arc, și cea circulară cu lanțuri pandantive din pietre prețioase, a împăraților; de asemenea, de menționat sunt centurile, din piele sau țesături, ori de tip lanț, cu pandantive. Existau coliere lucrate în întregime, precum și pandantivul pe lanț, cu simboluri creștine, de exemplu cel din ametist și perle, smarald și aur, Muzeul de artă din Indiana (**il.14**, <http://www.helleniccomserve.com/images/ByzWomNecklace.jpg>). Existau brățări luxoase, ca cea cu motive de viță-de-vie, găsită în Cipru, posibil de proveniență constantinopolitană (**il.15**, <http://www.flickr.com/photos/mharsch/1372918021/in/photostream/>), de multe ori din verigi cu decorații geometrice, vegetale sau creștine: o brățară cu un bust al Fecioarei într-un medalion circular. Inelele, de toate tipurile, erau la început singurele bijuterii purtate de credincioși, având caracter simbolic – decorate cu simboluri creștine, de exemplu un inel cu o cruce, 450-525 d.Hr., franc, realizat în tehnica filigranului și cea a granulației pe banda inelului, cu granate și sidex (**il.16**, http://www.metmuseum.org/toah/images/h2/h2_17.192.229.jpg). Iar cerceii sunt cele mai frecvente

categoriilor de bijuterii paleocreștine care ne-au rămas – cu pandantive cu pietre colorate ilustrând cruci, monograme, animale. Oricum, cei din înalta societate îndrăgeau bijuteriile prin care își făceau cunoscut luxul, gustul și religiozitatea, agățând de ele diferite obiecte, talismane, cruci, dar „împăcând” elementele, astfel încât să se pună reciproc în valoare.

II.14

II.15

II.16

Textilele anterioare sec. al VI-lea d.Hr. ne sunt cunoscute, în primul rând, din descrierile literare (Știm că se importa mătase din China și veșmintele se ornamentau cu broderii și dantelă, cu decorații figurative în fir de aur) (Morant 1970). În afara surselor literare, cunoaștem detalii și din reprezentările altor arte – mozaicuri, picturi, fildeșuri – sau din țesăturile care decorau bisericile: mătasea păstrată în bisericile europene occidentale. Și, în mod excepțional, au ajuns până în zilele noastre câteva exemple oferite de fragmentele textile egiptene funerare găsite în cimitirele copte. Din sec. al III-lea d.Hr. primii creștini egipteni își îngropau morții îmbrăcați și înfășurați într-o bucată de material, ale cărui fragmente s-au păstrat (desigur, nu toate erau confecționate în Egipt) (Delvoye 1976), în puține cazuri (și aceasta datorită uscăciunii climei care le-a conservat), până în zilele noastre.

În general în Imperiul Roman, în perioada Antichității, veșmântul era cel tradițional, o mantie drapată și o tunică fără mâneci până în anul 250 d.Hr., apoi treptat, cu mâneci strâmte dar și largi. Un exemplu este o tunică (de la Metropolitan Museum) din pânză nevopsită, cca 400-500 d.Hr., înfățișând personaje dionysiace, zeul vinului în ținutul subacvatic al nereidelor (Turner 1996) (**il.116**, http://www.metmuseum.org/toah/images/ht/ht_26.9.9.jpg). Răspândirea folosirii mătăsii a limitat folosirea hainelor din lână, cu drapaje complexe. Deși până în sec. al VI-lea d.Hr. lâna se găsea în băteala textilelor din mătase și, oricum, veșmintele din lână au rămas și ulterior comune în îmbrăcămintea cotidiană (Turner 1996). Veșmintele erau acum țesute dintr-un singur strat, pe formă, fără tăieturi complexe sau cusături de finisare, bucățile de material fiind produse de la început pentru elementul pentru care urmau a fi folosite, nu bucăți mari de material din care să se croiască apoi. Decorația, de tipul tapiseriei – țesută o dată cu materialul – s-a îmbogățit și ea cu timpul, din sec. al III-lea – al IV-lea d.Hr. nemaifiind limitată la anumite zone, ci acoperind cu motive repetitive întreaga suprafață a tunicii. Se utilizau fibre, toarse și țesute, vopsite natural în diverse culori (purpură sau înlocuitorul ei, fucusul, precum și coloranți din insecte sau plante) și, desigur, fire rămase necolorate, albe sau crem, pentru contrast. Această diversificare a ajutat la îmbogățirea iconografiei. Broderia era cunoscută, dar nu foarte obișnuită (există câteva exemple târzii de folosire a ei pentru mobilier: au existat și textile folosite în gospodărie, tapiserii de canapele, fețe de perne, covoare, draperii de perete). Fondul era adesea alb pentru hainele bărbaților și roz pentru hainele femeilor – în contrast cu purpuriul motivelor. Combinația de verde cu purpuriu era folosită pentru mobilier (Turner 1996).

Într-un stil strâns legat de pictura și de mozaicul vremii, în decorația textilelor predomină temele laice: scene de vânătoare, motive vegetale, chipuri umane, de exemplu cel de pe fragmentul de tapiserie din sec. al VI-lea – al VII-lea d.Hr. (**il.117**, <http://www.helleniccomserve.com/images/ByzWomFabric.jpg>). Dar în special se găsesc teme mitologice: *Legenda Afroditei*, *Judecata lui Paris*, povestea Fedrei și a lui Hippolit, Orfeu și animalele, Hercule, nimfe, nereide, ca în fragmentul de tapiserie coptă de la Muzeul provincial din Tarasa, Spania. Acesta reprezintă o nereidă călare pe un monstru marin, într-un stil stilizat și cu deformări expresioniste. Ori întâlnim

subiecte dionysiace, ca de exemplu cel din legenda lui Bacchus, separat printr-o bandă de viță-de-vie, foarte dinamic, de pe un vâl de muselină găsit la Antinoe (Morant 1970).

II.116

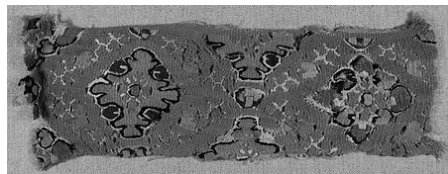

II.117

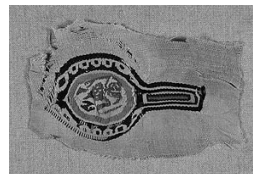
De asemenea există și antrelacuri apotropaice, ca în fragmentul de tapiserie din sec. al IV-lea d.Hr., de la Muzeul Copt din Cairo (**il.119**, <http://www.coptic-cairo.com/museum/selection/textile/files/4783.jpg>), ori simple motive geometrice, pe un fragment de draperie din sec. al VI-lea – al VIII-lea d.Hr. (**il.120**, <http://www.marlamallett.com/C-146D-Coptic.jpg>). Stilul împletește tradiția greacă și romană – cu stilul egiptean popular: pitoresc, multicolor și de o naivitate fermecătoare, evoluând treptat spre o stilizare tot mai mare, spre aplatizarea tonurilor, contururi accentuate, rigiditatea formelor, ca în fragmentul din sec. al V-lea – al VII-lea d.Hr., de 9x14cm (**il.121**, <http://www.marlamallett.com/C-107B-D-Coptic.jpg>).

II.119

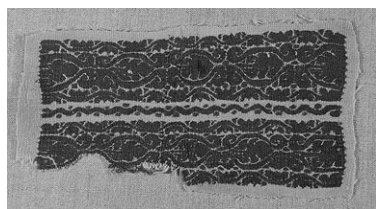
II.120

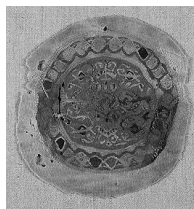
II.121

Au rămas fragmente care decorau tunicile, ca în exemplul datat în aceeași perioadă (**il.122**, <http://www.marlamallett.com/C-141D-Coptic.jpg>): benzi pe umeri, la manșete sau la poale, ori bucăți de material, pătrate sau rotunde, care se inserau în diferite locuri pe veșminte (**il.123**, <http://www.marlamallett.com/C-127D-Coptic.jpg>), ori chiar fragmentul de tunică cu inserții, din sec. al IV-lea – al V-lea d.Hr. (**il.124**, <http://www.marlamallett.com/C-136D-Coptic.jpg>).

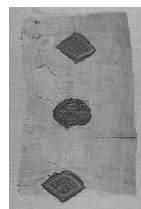
Iar din sec. al VI-lea d.Hr. temele fac tot mai mult loc subiectelor creștine – *Adam și Eva*, *Daniel în groapa leilor*, *Orante*, *Nașterea Domnului*, *Iisus* – o tapiserie din sec. al VII-lea d.Hr. (**il.125**, <http://www.jesusneverexisted.com/IMAGES/7th-coptic-tapestry-horsema.gif>) –, sfinți, mai ales călare, reprezentați într-un stil popular accentuat. Din sec. al VII-lea d.Hr. realizarea stilistică este din ce în ce mai stângace, siluetele deformate, înghesuite, iar tonurile sunt tot mai contrastante și așternute tot mai plat.

II.122

II.123

II.124

II.125

Așadar, atât cât ne putem da seama din exemplele rămase, bijuteriile au constituit pentru romani un mijloc propice pentru accentuarea rangului social (așa cum s-a întâmplat, de altfel, peste

tot în lume, încă din zorii omenirii). ...Dar și pentru ca cei din înalta societate (și nu doar aceștia) să-și etaleze devoțiunea religioasă, o dată cu răspândirea noii religii, creștinismul, care vine cu simbolistica proprie. Iar din fragmentele textile rămase (o imagine de ansamblu este mai dificil de obținut!), este evidentă pătrunderea treptată, și în acest domeniu, a simbolisticii și tematicii religioase, creștine, precum și a noului stil artistic, modificat în strânsă relație cu celelalte arte, majore sau *minore*.

Bibliografie

- Gramatopol, Mihai. 1991. *Artele miniaturale în antichitate*. București: Meridiane.
- Morant, Henry de. 1970. *Histoires des arts décoratifs, dès origine à nos jours*. Paris: „Bibliothèque des Guides Bleus” Librairie Hachette.
- Gowing, Lawrence, ed. 1995. *A History of Art*. Oxfordshire: Grange Books.
- Turner, Jane, ed. *The Dictionary of Art*, vol. IX, New York, Grove’Dictionaries, 1996
- Delvoye, Charles. 1976. *Arta bizantină*, vol. I. București: Ed. Meridiane.